
«Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище (інтегрований урок історії та української літератури)

Ляшенко Тетяна, учитель української мови та
літератури комунального закладу «Харківський
ліцей № 89 Харківської міської ради»

Автор розглядає доцільність упровадження інтегрованих уроків мови, літератури, історії, мистецтва. Наведено приклади таких уроків, надано характеристику стильових особливостей у літературі та творчості поетів-шістдесятників, висвітлено зв'язок українського дисидентського руху з явищем «шістдесятництва».

Ключові слова. інтегровані уроки, шістдесятники, український дисидентський рух, стильові течії шістдесятництва.

Сучасний урок має бути побудований з урахуванням усіх вимог сучасної школи та відповідати завданням виховання нової людини.

На уроках важливо не лише дати учням певну інформацію, а й емоційно схвилювати їх, викликати роздуми про життя та навчити застосовувати набуті знання на практиці.

З метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах, застосовуються інтегровані уроки.

Такі уроки забезпечують формування в учнів цілісної системи уявлень про пізнання навколишнього світу в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, сприяють поглибленню та розширенню знань, діапазону їх практичного застосування до процесів і явищ оточуючої дійсності.

Доцільно впроваджувати інтегровані уроки мови, літератури, історії, мистецтва, які сприяють розкриттю наукових законів і умов їх прояву в різних галузях науки та сферах практичної діяльності, формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів. На цих уроках школярі проявляють свої здібності, вчаться синтезувати факти, явища, що спонукає їх до висунення нових ідей, розробки гіпотез і застосування набутих знань у різних галузях науки та сферах діяльності.

Інтегрований урок історії України та української літератури

Тема. «Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище. Літературний Харків (огляд).

Мета: дати загальну характеристику суспільно-історичним умовам розвитку держави у другій половині XX століття; охарактеризувати стильові особливості в літературі та творчості поетів-шістдесятників, розкрити зв'язок українського дисидентського руху з явищем «шістдесятництва»; дати загальну характеристику творчості письменників-«шістдесятників», доля яких пов'язана з Харковом; розвивати критичне й креативне мислення, уміння робити висновки, дискутувати; виховувати патріотичні почуття, толерантність.

Тип уроку: інтегрований урок історії України та української літератури.

Обладнання: портрети історичних осіб, письменників 60-х років XX століття, мінівиставка творів, відеоматеріали.

Хід уроку

Організаційний момент.

Актуалізація знань учнів

- Які визначні події у другій половині XX століття сколихнули світ?

- Які події відбувались у Радянському Союзі та в Україні?

Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми та завдань уроку

Сьогодні на уроці розглянемо явище «шістдесятництво» та проаналізуємо творчість нової генерації національної інтелігенції, яка ввійшла в культуру та політику в період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» й найповніше виявила себе творчо на початку та в середині 60-х років XX століття.

Сприйняття та засвоєння учнями нового матеріалу

1. Лекція вчителя історії

- Перегляд відеоматеріалів: <https://www.youtube.com/watch?v=xRPd5XiA0oM>
- Розповідь учителя.

У 1953 році помер «вождь усіх часів та народів» Йосип Сталін. А в 1956 р. на XX з'їзді партії Микита Хрущов виступив із доповіддю «Про культ особи і його наслідки», засудивши злочини Сталіна та його прислужників і цим розпочавши період так званої «хрущовської відлиги». З'явилася надія. Надія на громадянську свободу, захищеність від беззаконня, від свавілля влади, на торжество справжньої демократії та права. Люди позбувалися страху, починали сміливіше й вільніше думати й говорити. Першими відчували й усвідомили цю свободу інтелігенти.

Ще в 1953 році вийшла дебютна книга «Любов і ненависть» Д. Павличка, а в 1957 – «Проміння землі» Л. Костенко – митців, які стали немовби «предтечами» шістдесятництва, а згодом на рівних улилися в цей широкий соціокультурний рух. У році з'являється низка «кардинально» нових творів: М. Вінграновського «З книги першої, ще не виданої», вірші лікаря

В. Коротича «Бетховен», І. Драча «Ніж у сонці. Феєрична трагедія у двох частинах», «Зелена радість конвалій» Є. Гуцала, публікації В. Симоненка,

В. Стуса, Григора Тютюнника, Б. Олійника, Р. Іваничука... Молоді таланти намагалися позбутися нагляду й тиску КДБ, гуртувалися самочинно, виходячи зі справжніх ідейно-естетичних інтересів. Вони збиралися, зокрема, на київській квартирі І. Світличного, яка на початку 60-х років XX століття стала своєрідним центром національної культури.

Хвиля творчої свободи явила Україні та світові плеяду митців, імена яких на той час були незнайомими й новими, а тепер є славою та гордістю нації. Саме їх стали називати *шістдесятниками*.

Шістдесятництво – літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти наприкінці 50-х – на початку 70-х років XX ст. Передумовою виникнення її та шістдесятників були політичні новозміни, які мали місце в період десталінізації, супроводжувалися викриттям і засудженням масових репресій, демократизацією суспільно-політичного та культурного життя в Україні. Внаслідок відносної лібералізації радянського суспільства, знайомства із сучасними напрямками в західному мистецтві, літературною спадщиною представників «Розстріляного відродження» частина молодих митців і літераторів поступово у своїй творчості відійшли від усталеної системи художньо-естетичних координат соцреалізму. В основі світоглядних засад покоління шістдесятників, яке складалося з окремих індивідуальностей, було визнання свободи в усіх її проявах, ідеї гуманізму та антропоцентризму.

Початковий період «шістдесятництва» (кінець 50-х – початок 60-х років XX ст.) характеризувався пошуками «правди і чесної позиції», «власної індивідуальності», нових форм творчості, переглядом морально-етичних цінностей у житті та літературі.

Символом творчої розкнутості, духовного демократизму, етичного максималізму, нонконформізму, пориванням до експерименту на початку 60-х років був позначений доробок багатьох *письменників*: М. Вінграновського, Є. Гуцала, І. Драча, В. Дрозда, В. Коротича, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Симоненка, В. Стуса, Г.Тютюнника, В. Шевчука; *літературних критиків* І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка; *художників і графіків* А. Горської, П. Заливахи, Г. Севрук, В. Зарецького, В. Кушніра, І. Марчука, Л. Семикіної, Г. Якутовича; *композиторів* Л. Грабовського, Л. Дичко, В. Сильвестрова, М. Скорика; *кінорежисерів, акторів і театральних діячів* Ю. Іллєнка, І. Миколайчука, Л. Осики, Л. Танюка, С. Параджанова; *публіцистів* В. Марченка, В. Мороза, В. Чорновола та ін.

Шістдесятництво як соціокультурний феномен в українському літературно-мистецькому просторі не мало чіткої організаційної структури й не обмежувалося рамками літературного процесу. У середині 60 – 70-х рр. шістдесятники являли собою внутрішню моральну опозицію до радянського тоталітарного режиму. Прагнення покоління молодих митців позбутися тоталітарного диктату у творчому процесі згодом переросло в нерегламентовані культурно-просвітницькі акції (неформальні літературні читання, художні виставки, вечори пам'яті репресованих митців, заходи зі збереження історичної спадщини, складання петицій на захист української мови та ін.), у появу позаофіційних об'єднань, таких як Клуби творчої молоді.

Творчість *шістдесятників* викликала численні обговорення на сторінках української радянської преси та внутрішні літературно-мистецькі дискусії в середовищі творчих спілок. Висловлюючи підтримку творчій молоді у «змістовності та сміливості суджень», експериментальних пошуках, представники літературно-мистецького істеблішменту Спілки письменників, Спілки художників, Спілки композиторів піддавали м'якій та обережній критиці нову генерацію за аполітичність, захоплення модерністськими теоріями, орієнтацію на мистецький спадок західної культури. Рознос М. Хрущовим художньої виставки в Манежі 2 грудня 1962, тональність зустрічей керівництва КПРС із творчою інтелігенцією 17 грудня 1962 та 2 – 8 березня 1963 в Москві стали сигналом для розгортання широкомасштабної боротьби з формалізмом і «псевдоноваторством» у літературно-мистецьких колах в Україні. На зміну суто професійним літературно-мистецтвознавчим дискусіям із приводу нонконформістських пошуків молоді генерації митців, які викликали неабиякий резонанс в українському інтелектуальному просторі, прийшла персоніфікована «принципова партійна критика та ідейно-виховна робота низинних парторганізацій».

Республіканська нарада з творчою інтелігенцією 8 – 9 квітня 1963, постанови ЦК КПУ «Про роботу творчих спілок по вихованню молодих літераторів і митців» (грудень 1971), «Про літературно-художню критику» (21 січня 1972), «Про роботу з творчою молоддю» (21 жовтня 1976) були просякнуті негативною характеристикою інакодумства в мистецтві й літературі та мали на меті «оздоровити атмосферу» у творчих спілках.

Масований ідеологічний тиск владних структур, політичні репресії 1965 – 1972 років змусили частину *шістдесятників* удатися до «внутрішньої еміграції» (Л. Костенко, В. Шевчук) або підпорядкуватися наявним «правилам гри» в радянському соціумі (В. Коротич, Д. Павличко, І. Драч, Б. Олійник), інші обрали шлях відкритого протистояння тоталітарному режимові (І. Калинець, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус, В. Чорновіл).

Перегляд відеоматеріалів:

<https://www.youtube.com/watch?v=GPIyy-jRRU8>

<https://www.youtube.com/watch?v=DidBT2uQCFA>

2. Літературний процес

Робота з таблицею:

Літературний процес складається з таких компонентів:

1.Творчі методи, їх становлення, розвиток, розквіт, занепад; літературні напрями і течії.

2.Зв'язок літератури з життям.

3.Творчі доробки письменників.

4.Традиції і новаторство.

5.Стан літературної критики, її вплив на розвиток літератури.

6.Періодика, діяльність видавництв художньої літератури; зв'язок із літературами інших народів.

7.Взаємозв'язок літератури з різними видами мистецтва та фольклором.

8.Письменницькі організації, їх роль у літературному житті.

- *Перегляд відеоматеріалів*

- <https://www.youtube.com/watch?v=DidBT2uQCFA>

- *Розповідь учителя*

У 60 роки ХХ століття відбувся перегляд морально-етичних цінностей у житті та літературі, загострилися питання правди та історичної пам'яті. Митці звернулися до заборонених тем голодомору та сталінських репресій, хоча повністю розкрити їх так і не вдалось.

У цей час письменників надихають новітні здобутки: розщеплення атома, з'ясування молекулярної структури ДНК, польоти в космос. Це приводить до усвідомлення крихкої беззахисності всезагальної гармонії. Віра в людину, в любов до людини втілюються у щирій любові до України, вірі у непоборну силу її народу, його провідну місію.

Створювалися громадсько-культурні організації, де митці збиралися обговорити мистецькі та громадські питання, послухати поезію і музику, тут лунали гострі думки і «заборонені» слова Україна, нація, національна свідомість. *Шістдесятники* були досить активними у Львові, Харкові, на Донеччині. У Львові діяв клуб творчої молоді «Пролісок», який очолював М. Косів, у Харкові діяв гурт молоді, прогресивно налаштованої інтелігенції на чолі з поетом К. Чичибабіним. Хоча ці об'єднання були не так уже й помітними у вирі суспільного життя республіки, надалі їх діяльність стала важливим чинником у пробудженні громадської активності, започаткувала нову хвилю національного відродження. Але цей період був досить недовгим. Уже в серпні – вересні 1965 року Україною прокотилася хвиля політичних арештів. Почалася ера наклепів і доносів, лицемірства і брехні, закритих судів, публічних покаянь, в'язниць і спец-божевільень. Але багато митців не схилили голову в жакливіх умовах концтаборів і поселень – продовжували писати твори неперевершеної художньої вартості.

Серед світоглядних засад шістдесятників слід виділити:

- Лібералізм.
- Гуманізм, антропоцентризм.
- Духовний демократизм.
- Духовний аристократизм.
- Моралізм і етичний максималізм.
- Космізм.
- Активний патріотизм.
- Культурництво.

Досить розмаїто постає *жанрова система шістдесятників*: лірична поезія, балада, притча, етюд, поема, сонет, рубай, лірична новела, історичний роман, роман у віршах, химерна проза.

Розширюється коло *тематики творів*, крім традиційних (природа, народ, історична пам'ять, людина, суспільне життя, моральність, кохання), з'являються нові (підкорення космосу, етична правомірність, стандартизація особистості в умовах новітнього міщанства).

Отже, явище *«шістдесятництва»* було неоднозначним як за творчими постатями, так і за стильовими течіями, ідейно-естетичними вподобаннями. Тут є і модерністи (І. Драч, В. Голобородько), і неоромантики (М. Вінграновський, Р. Лубківський, неонародники (В. Симоненко, Б. Олійник), і постмодерністи (В. Стус). Таке розмаїття свідчило про багатство відновлюваної української літератури. Воно не вкладалося в жорстокі рамки «соціалістичного реалізму», загрожувало його існуванню, і тому радянська влада намагалася його дискредитувати, звинувачуючи в «естетизмі», «абстракціонізмі», відірваності від життя.

Усім відомо, що Харків був і є науковим, культурним і промисловим центром. Він став багатьом колискою у формуванні особистості та ідейних засад у житті. З Харковом пов'язані життя та творчі долі багатьох письменників від сивої давнини і до наших днів.

Літературні традиції Харківщини своїм корінням сягають у сиву давнину. Мабуть, чарівна природа нашого краю разом із трагічними подіями, що тут відбувалися, надихнули невідомого автора на створення «Слова о полку Ігоревім». Адже похід князя Ігоря проходив саме нашими краями. Мандрував Харківщиною і подовгу жив і працював у Харкові Григорій Сковорода. Прославили наш край П. Гулак-Артемовський, відомий байкар, професор Харківського університету, Г. Квітка-Основ'яненко, зачинатель нової української прози; навчався в Харкові й П. Грабовський, у Харківському пансіоні навчалася Марко Вовчок.

Із Харковом пов'язані імена Володимира Сосюри (навчався і працював), Павла Тичини (працював у журналі «Червоний шлях»), Миколи Хвильового (навчався у Богодухівській гімназії, працював і похований у Харкові), О. Довженка (працював карикатуристом у газеті «Вісті ВУЦІК» під псевдонімом Сашко); жили і працювали в Харкові А. Головка, О. Вишня, Олесь Гончар, Григорій та Григій Тютюнники.

Сьогодні ми поговоримо саме про тих *шістдесятників*, життя і творчість яких пов'язана з нашим рідним містом.

2. Доповіді учнів із використанням презентацій або відеоматеріалів:

Доповідь «Олесь Терентійович Гончар».

Перегляд буктрейлера до твору О. Гончара «Собор».

Доповідь «Григій Михайлович Тютюнник». Аналіз новели «Три зозулі з поклоном».

ЗРАЗОК ВІРША «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

(за новелою Г. Тютюнника)

Кохання – це велике почуття.

Не кожному дано його пізнати.

Від нього іноді залежить сенс життя,

Хоча цього не хочеш визнавати.

Воно дає натхнення й сили,

Здаються люди всі і добрі, й милі,

Така приходить жага до життя,

Що забуваєш негаразди нашого буття.

Тендітна, молода, струнка, немов тополя,

«Маленька» Марфа у житті багато знала горя,
 А серце мала таке велике й шире,
 Що безнадійную любов в собі тайло.
 Самій лиш дев'ятнадцять порівнялось,
 Як в зрілого чужого чоловіка закохалась.
 Усім єством і кожною клітинкою своєю
 Михайла відчувала всією душею.
 І знало все село про цю любов безмежну,
 Й поштар Левко був з нею обережний.
 І син Михайла, і Михайлова дружина мила –
 Всі дивувались, що кохання – така велика сила.
 Поруч з Михайлом Марфи душа нещасна,
 Яку він відчуває неймовірно ясно.
 Із «несходимої» Сибірі три зозулі їй з поклоном посилає,
 Чи долетять вони, чи ні – не знає.
 А у селі дружина Соня й син чекають,
 Що не повернеться Михайло, того не знають.
 А під вікном сосна шумить,
 Про що вона із вітром гомонить?
Перегляд буктрейлера до новели Г. Тютюнника «Три зозулі з поклоном».
Історія створення новели

Доповідь учня «Степан Сапеляк».

Читання учнями поезій «Мій Харкове», «Величальна Харкову».

Закріплення вивченого

Робота в групах

На основі теоретичного матеріалу та відео скласти питання для дискусії на теми:

I група: «Суспільно - історичні умови літературного процесу II половини XX століття»

II група: «Харків в історії розвитку літератури II половини XX століття»

III група: «Шістдесятництво як культурологічне явище»

Рефлексія

- Мої емоції від уроку.
- Чи збіглися очікування та сподівання на початку уроку з його результатом?
- Чим збагатили свої знання з історії та літератури?

Домашнє завдання

Повторити конспект уроку, опрацювати теоретичний матеріал підручників (с.188-189), підготувати доповідь про життєвий і творчий шлях В. Симоненка.

Підсумок уроку

Метод «Прес»:

- Чому вивчення історії та української літератури II половини XX століття є важливим для вас?
- Які важливі тенденції цього часу ви можете визначити?
- Що про творчість письменників II половини XX століття ви б хотіли дізнатися додатково?